

ADAPTIV JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Turganbaev Miyirbek Azamatovich

*Nukus davlat pedagogik Instituti, Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari
nazariyasi va metodikasi 2-bosqich magistranti*

E-mail: miyirbekturganbaev13@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisiga qo'yiladigan kasbiy talablar, pedagogik, psixologik, metodik, kommunikativ va raqamli kompetensiyalar mazmuni yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida mutaxassislarning kasbiy mahoratini oshirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash, uzluksiz kasbiy rivojlanish hamda xalqaro tajribalarni amaliyotga tatbiq etish masalalari ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: adaptiv jismoniy tarbiya, kasbiy kompetensiya, pedagogik kompetensiya, inklyuziv ta'lim, raqamli kompetensiya, rehabilitatsiya, innovatsion texnologiyalar, kasbiy rivojlanish.

Bugungi kunda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, inklyuziv ta'limning keng joriy etilishi hamda alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jarayonlarda adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining o'rni tobora ortib bormoqda. Chunki mazkur mutaxassis nafaqat jismoniy mashg'ulotlarni tashkil etadi, balki ta'lim oluvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash, harakat faoliyatini rivojlantirish, rehabilitatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga ko'maklashuvchi muhim pedagogik faoliyatni amalga oshiradi. Shu sababli adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiya mutaxassisning o'z kasbiy faoliyatini yuqori darajada samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, shaxsiy fazilat va amaliy tajribalar majmuasidir. Adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisi uchun



kasbiy kompetensiya faqat jismoniy tarbiya metodikasini bilish bilangina cheklanmaydi. U tibbiyot, fiziologiya, psixologiya, pedagogika, reabilitatsiya, axborot texnologiyalari va inklyuziv ta'lim bo'yicha ham yetarli bilimlarga ega bo'lishi lozim. Chunki alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bolalar bilan ishlash murakkab va ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi.

Zamonaviy adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining eng muhim kompetensiyalaridan biri pedagogik kompetensiya hisoblanadi. Ushbu kompetensiya o'quv mashg'ulotlarini ilmiy asosda rejalashtirish, ta'lim maqsadlarini to'g'ri belgilash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, individual va differensial yondashuvni amalga oshirish hamda ta'lim natijalarini baholash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Pedagog har bir ta'lim oluvchining jismoniy imkoniyatlari, sog'lig'i va rivojlanish darajasini hisobga olib, mos metod va vositalarni tanlay olishi zarur.

Psixologik kompetensiya ham adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisi faoliyatining ajralmas qismidir. Alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bolalar bilan ishlashda ularning hissiy holatini tushunish, motivatsiyasini oshirish, individual xususiyatlarini hisobga olish va samarali muloqot o'rnatish muhim ahamiyatga ega. Mutaxassis bolalarda uchraydigan qo'rquv, ishonchsizlik yoki ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq muammolarni hisobga olib, qo'llab-quvvatlovchi pedagogik muhit yaratishi lozim. Bunday yondashuv mashg'ulotlarning samaradorligini oshirib, bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tibbiy-biologik kompetensiyalar ham mutaxassis uchun zarur hisoblanadi. Adaptiv jismoniy tarbiya mashg'ulotlari turli kasalliklar, funksional cheklovlar yoki reabilitatsiya davrida bo'lgan shaxslar bilan olib borilishi sababli mutaxassis anatomiya, fiziologiya, patologiya, davolovchi jismoniy tarbiya va birinchi tibbiy yordam asoslarini yaxshi bilishi zarur. Mashg'ulotlar davomida yuklamani to'g'ri taqsimlash, sog'liq uchun xavf tug'diruvchi holatlarni oldindan aniqlash va zarur choralarni ko'rish kasbiy mahoratning muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli kompetensiyalar zamonaviy mutaxassisning ajralmas sifatiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda adaptiv jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etishda elektron ta'lim platformalari, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalar, sun'iy intellekt tizimlari, fitnes-trekerlar va raqamli monitoring vositalaridan keng foydalanilmoqda. Shu sababli mutaxassis axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, elektron resurslar yaratish, onlayn



mashgʻulotlarni tashkil etish va oʻquvchilarning rivojlanish dinamikasini raqamli tizimlar orqali tahlil qilish koʻnikmalariga ega boʻlishi zarur.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim oʻrin tutadi. Interfaol metodlar, muammoli taʼlim, loyiha asosida oʻqitish, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya va sunʼiy intellekt vositalari mutaxassisning metodik salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bunday texnologiyalarni qoʻllash natijasida mashgʻulotlar qiziqarli, samarali va individual ehtiyojlarga mos tashkil etiladi. Natijada taʼlim oluvchilarning motivatsiyasi, jismoniy faolligi va oʻzlashtirish darajasi sezilarli ravishda ortadi.

Kommunikativ kompetensiya ham adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisi uchun muhim ahamiyatga ega. U oʻquvchilar, ota-onalar, shifokorlar, psixologlar, defektologlar va boshqa mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qila olishi zarur. Koʻp tarmoqli jamoa bilan ishlash rehabilitatsiya va taʼlim jarayonining uzviyligini taʼminlaydi. Ota-onalar bilan muntazam muloqot qilish, ularni mashgʻulot natijalari bilan tanishtirish va uy sharoitida bajariladigan mashqlar boʻyicha tavsiyalar berish bolalarning rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim yoʻnalishlaridan biri uzluksiz taʼlim tamoyiliga amal qilishdir. Zamonaviy fan va texnologiyalar tez surʼatlarda rivojlanayotganligi sababli mutaxassis oʻz bilim va koʻnikmalarini muntazam yangilab borishi zarur. Malaka oshirish kurslari, ilmiy-amaliy seminarlar, xalqaro konferensiyalar, vebinarlar va onlayn taʼlim platformalarida ishtirok etish mutaxassisning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Ilmiy maqolalarni oʻrganish, xorijiy tajribalarni tahlil qilish va amaliyotga joriy etish ham kasbiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir.

Xalqaro tajribada adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda mutaxassislar pedagogika bilan bir qatorda sport tibbiyoti, fizioterapiya, psixologiya, biomekanika va axborot texnologiyalari boʻyicha ham maxsus tayyorgarlikdan oʻtadilar. Bundan tashqari, ular amaliy mashgʻulotlar davomida turli yoshdagi va turli funksional imkoniyatlarga ega boʻlgan shaxslar bilan ishlash tajribasini egallaydilar. Ushbu tajribalarni milliy taʼlim tizimiga moslashtirish mamlakatimizda adaptiv jismoniy tarbiya sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetensiyalarni baholash va rivojlantirishda zamonaviy diagnostika usullaridan foydalanish ham muhimdir. Portfoliolar, elektron monitoring tizimlari,



kompetensiyalarni baholash mezonlari, amaliy topshiriqlar va refleksiya metodlari mutaxassisning kasbiy rivojlanish darajasini aniqlash imkonini beradi. Olingan natijalar asosida individual rivojlanish dasturlari ishlab chiqilib, mutaxassisning zaif tomonlarini takomillashtirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilanadi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi o'quv platformalari individual o'quv yo'nalishlarini tavsiya etadi, bilim darajasini tahlil qiladi va kasbiy rivojlanish bo'yicha tavsiyalar beradi. Virtual simulyatorlar yordamida murakkab pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va amaliy ko'nikmalarni xavfsiz muhitda shakllantirish mumkin. Bunday texnologiyalar mutaxassislarning amaliy tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida amaliy tajriba alohida o'rin egallaydi. Nazariy bilimlar mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining asosi bo'lsa-da, ularni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishgina yuqori natijalarni ta'minlaydi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarning maxsus ta'lim muassasalari, inklyuziv maktablar, reabilitatsiya markazlari va sport-sog'lomlashtirish muassasalarida muntazam amaliyot o'tashi muhim hisoblanadi. Amaliy mashg'ulotlar davomida talabalar turli yoshdagi va turli funksional imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalar bilan ishlash tajribasini orttiradilar, individual mashg'ulot dasturlarini tuzishni, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishni hamda kasbiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Bu esa ularning kelgusidagi mustaqil faoliyati uchun zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ilmiy-tadqiqot faoliyatining ham ahamiyati katta. Zamonaviy mutaxassis ilmiy adabiyotlarni muntazam o'rganishi, yangi pedagogik texnologiyalar va metodikalarni tahlil qilishi hamda ularni amaliyotga jori etish zarur. Ilmiy izlanishlar natijasida adaptiv jismoniy tarbiya metodikasining yangi yo'nalishlari ishlab chiqiladi, mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion yondashuvlar taklif etiladi. Shu sababli mutaxassislarning ilmiy-amaliy konferensiyalar, seminarlar va malaka oshirish kurslarida faol ishtirok etishi ularning kasbiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Refleksiv kompetensiya ham zamonaviy mutaxassis uchun muhim sifat hisoblanadi. Refleksiya orqali pedagog o'z faoliyatini tahlil qiladi, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha xulosalar chiqaradi. Har bir mashg'ulot yakunida o'quvchilarning faolligi, mashqlar samaradorligi, qo'llanilgan metodlarning natijadorligi va pedagogik yondashuvning afzallik hamda kamchiliklarini baholash mutaxassisning kasbiy mahoratini muntazam oshirib boradi. O'z faoliyatini tanqidiy baholash va doimiy takomillashtirishga intilish professional rivojlanishning muhim shartlaridan biridir.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda xalqaro tajribalarni o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarda adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassislari tayyorlash xalqaro standartlar asosida amalga oshirilmoqda. AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Kanada va Finlyandiya kabi davlatlarda mutaxassislarning inklyuziv pedagogika, sport tibbiyoti, fizioterapiya, psixologiya hamda raqamli texnologiyalar bo'yicha kompleks tayyorgarlikdan o'tadilar. Xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish mutaxassislarning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Jamoda ishlash kompetensiyasi ham adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining muhim kasbiy sifatlaridan biridir. Amaliy faoliyat davomida mutaxassis shifokor, fizioterapevt, psixolog, defektolog, logoped, ijtimoiy pedagog va ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qiladi. Bunday ko'p tarmoqli hamkorlik bolalarning individual rivojlanish dasturlarini samarali amalga oshirish imkonini beradi. Har bir mutaxassis o'z sohasi bo'yicha tavsiyalar beradi va umumiy maqsad – bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash yo'lida hamkorlik qiladi. Shu sababli samarali muloqot qilish, jamoda ishlash va nizolarni konstruktiv hal etish ko'nikmalari mutaxassis faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda axloqiy va deontologik tamoyillarga rioya qilish ham muhim o'rin tutadi. Adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisi har bir ta'lim oluvchining sha'ni, qadr-qimmati va huquqlarini hurmat qilishi, ularning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat yuritishi lozim. Pedagogning xushmuomalaligi, bag'rikengligi, sabr-toqati va insonparvarligi alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bolalar bilan ishlash samaradorligini oshiradi. Etik me'yorlarga amal qilish ta'lim oluvchilar va ota-onalarning mutaxassisga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.



Raqamli transformatsiya sharoitida media va axborot savodxonligi ham kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismiga aylanmoqda. Mutaxassis internet manbalaridan ilmiy axborotlarni tanlash, ularning ishonchliligini baholash, elektron kutubxonalar va xalqaro ma'lumotlar bazalaridan foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Shuningdek, sun'iy intellekt vositalaridan dars ishlanmalarini tayyorlash, individual mashg'ulot dasturlarini ishlab chiqish va natijalarni tahlil qilishda oqilona foydalanish zamonaviy pedagogning kasbiy samaradorligini oshiradi. Biroq bunday texnologiyalardan foydalanishda akademik halollik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va axborot xavfsizligi tamoyillariga qat'iy amal qilish talab etiladi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda xorijiy tillarni bilish ham muhim omil hisoblanadi. Ingliz tilini egallagan mutaxassis xalqaro ilmiy jurnallar, metodik qo'llanmalar va zamonaviy tadqiqotlar bilan bevosita tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ilg'or tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etish, xalqaro loyihalarda ishtirok etish va kasbiy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, adaptiv jismoniy tarbiya sohasida e'lon qilinayotgan yangi metodikalar va ilmiy tavsiyalarni o'z vaqtida o'rganish ta'lim sifati va mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashning asosiy tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuvga ko'ra, mutaxassis faqat nazariy bilimlarni egallashi bilan cheklanib qolmay, balki ularni amaliy faoliyatda qo'llay olish, muammoli vaziyatlarni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim. Kompetensiyaviy yondashuv pedagogni uzluksiz o'qib-o'rganishga, o'z ustida ishlashga va kasbiy mahoratini muntazam takomillashtirishga undaydi.

Umuman olganda, adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish, xalqaro tajribalarni o'rganish, amaliy mashg'ulotlar sifatini oshirish hamda ko'p tarmoqli hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash mumkin. Bunday mutaxassislar alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud bolalarning jismoniy rivojlanishi, sog'lig'ini mustahkamlashi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida muhim o'rin egallaydi. Shu bois adaptiv jismoniy tarbiya sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning kasbiy



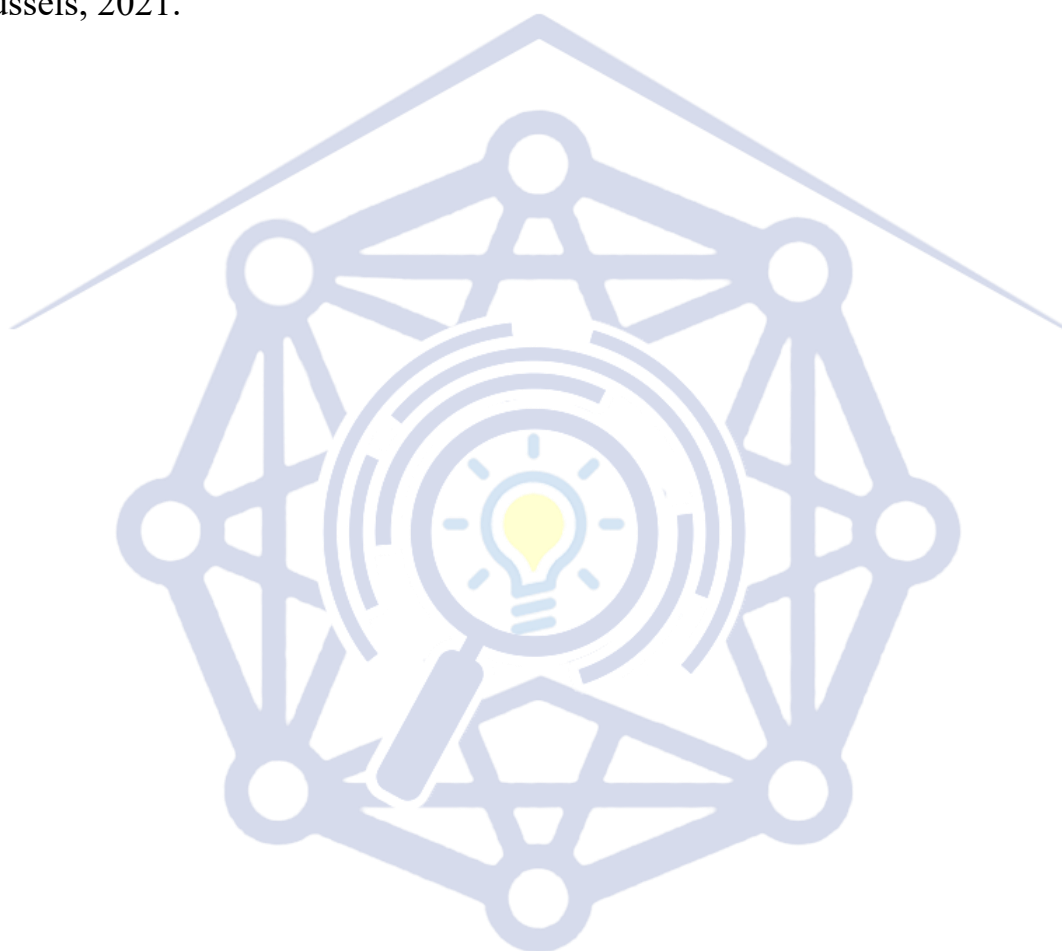
kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan va innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, adaptiv jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Pedagogik, psixologik, tibbiy-biologik, metodik, kommunikativ va raqamli kompetensiyalarning uyg'un rivojlanishi mutaxassisning kasbiy faoliyat samaradorligini belgilaydi. Innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, uzluksiz kasbiy ta'limni yo'lga qo'yish, xalqaro tajribalarni o'rganish va ilmiy yondashuvni kuchaytirish orqali adaptiv jismoniy tarbiya tizimida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning kasbiy salohiyatini yanada oshirish mumkin. Bu esa o'z navbatida alohida ta'lim ehtiyojlari mavjud shaxslarning sifatli ta'lim olishi, jismoniy rivojlanishi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga munosib hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismatov A.A. Adaptiv jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
2. Karimov M.X. Jismoniy reabilitatsiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
3. Евсеев С.П. Теория и организация адаптивной физической культуры. – Москва: Спорт, 2021.
4. Epifanov V.A. Лечебная физическая культура и спортивная медицина. – Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2022.
5. Winnick J.P., Porretta D.L. Adapted Physical Education and Sport. 7th ed. – Human Kinetics, 2021.
6. Sherrill C. Adapted Physical Activity, Recreation and Sport. – McGraw-Hill Education, 2020.
7. American College of Sports Medicine. ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription. 11th ed. – Wolters Kluwer, 2021.
8. World Health Organization. Rehabilitation 2030: A Call for Action. – Geneva: WHO, 2017.
9. UNESCO. Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. – Paris: UNESCO, 2017.

10. UNICEF. Seen, Counted, Included: Using Data to Shed Light on the Well-Being of Children with Disabilities. – New York: UNICEF, 2021.
11. OECD. Digital Education Outlook 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023.
12. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. – Brussels, 2021.



**Research Science and
Innovation House**

